Radio Historisch Tijdschrift

39e jaargang - nummer 1 - Maart 2016

156

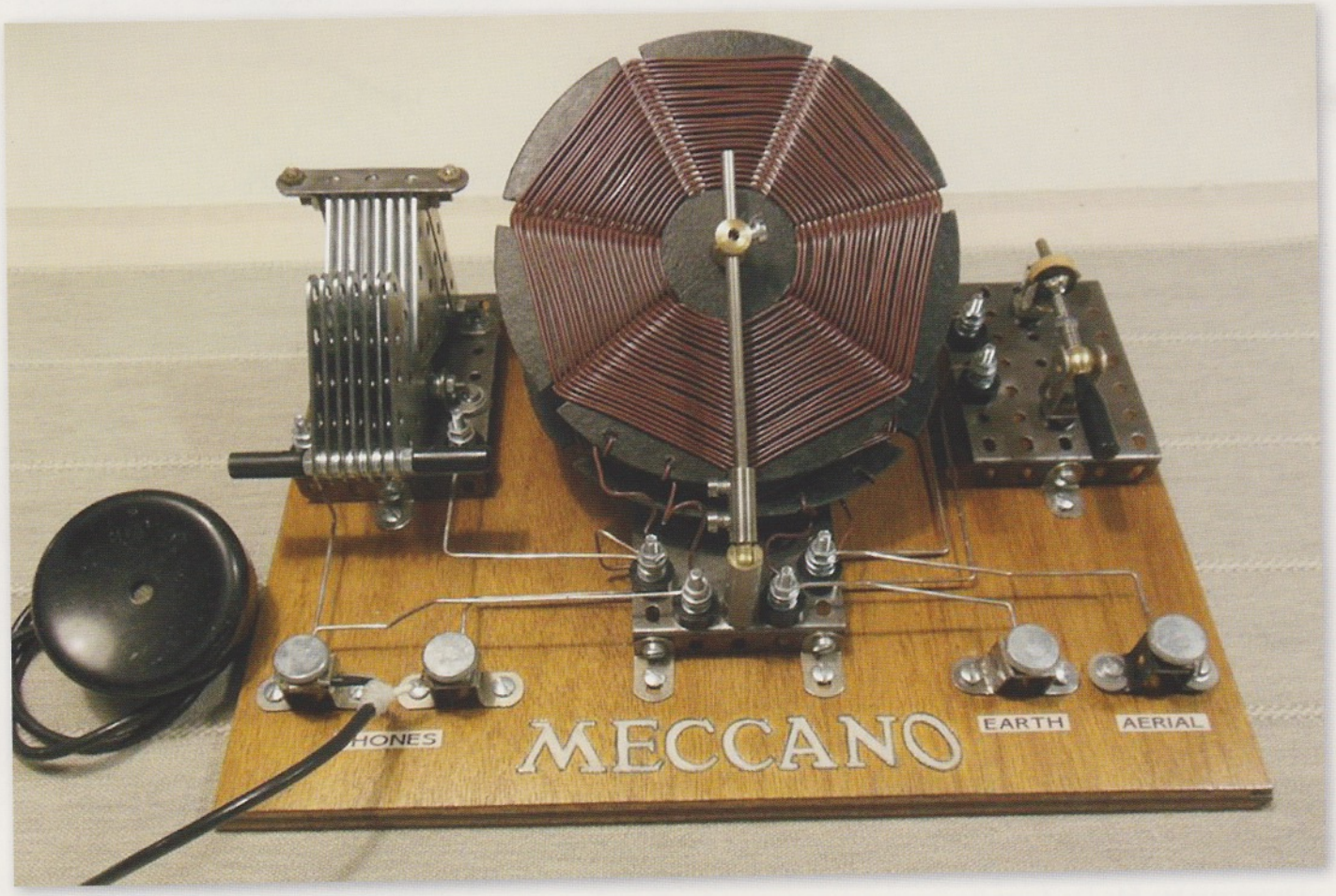

Nederlandse Vereniging voor de Historie van de Radio

Radio Historisch Tijdschrift

39e jaargang - nummer 2 - Juni 2016

157

Losse nummers: € 6,25

Nederlandse Vereniging voor de Historie van de Radio

PHILIPS EN ERRES IN HET VOORMALIGE NEDERLANDS-INDIË, DEEL 1

John Koster

Over de radio's die Philips, Erres en andere fabrikanten voor de markt in het voormalige Nederlands-Indië in de periode 1925-1942 produceerden, is maar weinig bekend. Op basis van bronnenonderzoek is deze periode in kaart gebracht, waarbij veel nog niet eerder beschreven toestellen zijn gevonden. De eerste uit Nederland geïmporteerde commerciële kortegolfontvanger was de I3 van de Nederlandse Seintoestellen Fabriek. Later komen Philips (met de 2802) en Erres (met de Indische KY108), toestellen die veel betekenen voor de opheffing van het isolement van de Nederlanders in Nederlands-Indië. In dit artikel wordt de periode tot en met 1934 beschreven.

Inleiding

De Nederlandse aanwezigheid in het eilandengebied in de Indische archipel, die nu voornamelijk wordt gevormd door Indonesië en Maleisië, dateert van het einde van de 16e eeuw, toen de VOC daar bezittingen verwierf in de vorm van een aantal nederzettingen op Java en de Molukken.
Latere kolonisatie van deze gebieden zorgt ervoor dat veel Nederlanders naar Indië vertrekken om daar een bestaan op te bouwen. Vooral in de begintijd betekent dit dat men verstoken blijft van berichtgeving uit het Westen. Communicatie beperkt zich tot de post, die vaak maanden onderweg is. Pas door het leggen van de eerste telegraafverbindingen in de 19e eeuw komt hier verandering in. In 1916 vangt men voor het eerst radiosignalen op. In Sabang hoort men het Duitse station Nauen. Rond 1917 begint de bouw van het langegolf zend- en ontvangstation van Malabar, waarmee vanaf oktober 1922, na veel tussentijdse proefnemingen, directe radioverbindingen met Nederland tot stand komen.

Luisterverbod

Net als in Nederland begint de radio-omroep in Nederlands-Indië in het begin van de twintigste eeuw met uitzendingen van amateurs. Deze amateurs richten vanaf 1921 in de grotere steden radioverenigingen op, die later met een financiële bijdrage de uitzendingen mogelijk maken. In Indië geldt officieel een luisterverbod (geformuleerd in Staatsbladen uit 1903 en 1906), dat erop neer komt dat voor de meeste zend- en ontvanginrichtingen geen toestemming komt. Het uitzenden en ontvangen van radiogolven door particulieren is officieel niet toegestaan, maar het wordt meestal door de overheid gedoogd, al voert men op dit punt een wat grillig beleid. Af en toe vindt toch vervolging plaats van overtreders van het luisterverbod, onder stevig protest in de dagbladen. Toen de regering eiste dat een dagblad haar radio-ontvanger zou ontmantelen, verscheen een krachtig protest, waarin de situatie in Indië werd vergeleken met die in de rest van de wereld: *...dat in nagenoeg alle beschaafde landen ter wereld, in het bizonder in Frankrijk, Duitschland, Groot-Brittannië, de Vereenigde Staten van Nd Amerika, meerdere landen van Zuid-Amerika, in Canada, Australië, Britsch-Indië, Ceylon en Zuid-Afrika, door middel van radio-installaties, hetzij door de nieuwsbladen zelf hetzij door persbureaux berichten worden opgevangen en verspreid. De onduidelijke situatie blijft nog tot eind 1926 ongewijzigd. Uiteindelijk komt op 1 januari 1927, met zicht op de eerste uitzendingen van de PHOHI (Philips Omroep Holland Indië), een officieel einde aan het luisterverbod. De in 1925 opgerichte Bataviaasche Radio Vereeniging verzorgt al vanaf eind 1926 radio-uitzendingen vanuit Hotel Des Indes in Batavia en gaat daarmee door tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in dit deel van de wereld. De Bataviaasche Radio Vereeniging verplaatst in 1928 de uitzendingen van Des Indes naar het Hotel der Nederlanden in Batavia. De B.R.V. en de overige radioverenigingen bundelen in 1928 hun krachten in de Bond van Nederlandsch-Indische Radio Vereenigingen.*

RADIO-HOLLAND
TANDJONG PRIOK.
CONCERTEN HOTEL DES INDES
golflengte 200 M.
ZONDAGS 12.30—2.30 n.m.
9.45—11.30 n.m.
DINSDAGS
VRIJDAGS 8.30—11.30 n.m.
DEZE CONCERTEN IN UW EIGEN HUIS MIDDELS ONZE CONCERT-ONTVANGER.
TYPE M. 3 OF W. 12 a.
Vraagt inlichtingen. Pamfletten gratis.

Advertentie in het Bataviaasch Nieuwsblad van 8 januari 1927.

Ontwikkelingen na de start van de uitzendingen van de PHOHI

De eerste uitzendingen vanuit Nederland in 1928 door de een jaar eerder opgerichte PHOHI zorgen voor een grotere belangstelling van Nederlandse radiofabrikanten voor het exporteren van hun producten naar dat gebied. In Indië zelf komen bedrijfjes als Radinova, Java Radio, Goldberg Radio, de Nederlandsch-Indische Radio Apparatenfabriek (NIRAF), Radio Technisch Bureau Frank MacKenzie en Radio Technisch Bureau 'Soerabaia' in de periode 1927-1929 met toestellen voor de kortegolf op de markt. Vaak gaat het om naamloze toestellen van eigen fabricaat, soms krijgen de toestellen een naam. De NIRAF adverteert voor een kortegolfontvanger met de naam Eniro Xtra, Goldberg Radio verkoopt de G3 en het "Holinda" toestel en Radinova komt met "Nova" 2- en 3-lamps kortegolfontvangers. Er worden onderdelen en schema's verkocht, zodat ook zelfbouwers aan de slag kunnen. Veel van

deze bedrijfjes hebben een eigen radiostation, waarvan de programma's en de golflengtes in de dagbladen worden gepubliceerd.

OPGERICHT
EERSTE NEDERLANDSCH INDISCHE RADIO ONDERNEMING
Fabriek van Apparaten en Onderdeelen ten dienste der Radio Techniek
Koningsplein Noord 9. — WELTEVREDEN.
KORTE GOLF TOESTELLEN Type Eniro XTRA
KORTE GOLF SPOELEN Type Xtra
Vraagt beschrijving en prijzen. 7346

Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, 26 april 1927.

RADIO TECHNISCH BUREAU
Telefoon SOERABAIA 3003 Zuid
Wij zijn na vele proefnemingen er in geslaagd een toestel in den handel te brengen, bereikbaar voor iedere beurs.
f 200.–
Compleet met 2 lampen- accu- Eveready- 2 stel spoelen-Saba telefoon Antenne draad- isolatoren en Bliksembeveiliger.
Haalt met dit toestel - Kootwijk Philips-Bandoeng Chabarawks S'pore etc. etc. etc. in Uw huis. Leest o. s. attest.
WelEdele Heeren,
Het is mij een genoegen, U te kunnen berichten, dat het door U geleverde tweelamps radiotoestel schitterend voldoet. J. l. Donderdag den 16den dezer had ik Kootwijk op luidspreker, voldoende hard om het gesproken woord en de muziek te kunnen volgen, Zaterdag den 18den had ik den Gvts. Radiodienst te Bandoeng hard en glashelder op den luidspreker, terwijl ik als toppunt van prestatie van zoo'n klein toestelletje gister avond het Koninklijke carnaval, via Langenberg en Kootwijk heel goed in den hoofdtelefoon hard.
Ieder beginner kan ik Uw tweelampertje aanbeveelen, omdat ik, zelf nog beginner zünde, daarmede veel meer bereik, dan ik me bij den aankoop ervan met mogelijkheid heb kunnen voorstellen.
U gaarne toestand van dit schrijven naar goedvinden gebruik te maken, teekene
Hoogachtend
J. H. A. BRAICKS, Kapoeastraat 9, Soerabaia.

Indische Courant, 25 februari 1928.

„JAVA RADIO"
N. V. JAVA FOTO CENTRALE
AFDEELING RADIO
NOORDWIJK 8 — WELTEVREDEN.
Komt U eens luisteren naar het demonstreeren met ons nieuwste
KORTE GOLF ONTVANGTOESTEL
Compleet vanaf f 265.– Succes verzekerd.
HOOREN IS KOOPEN! 19281

Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, 17 december 1927.

Ontvangtoestel Model 1.3
14 - 4000 M.
HET APPARAAT
voor de ontvangst der kortegolf telefoniestations Kootwijk, Malabar, Philips, Bandoeng, Sydney e.a.
RADIO-HOLLAND
TANDJONG PRIOK en hare wederverkoopers.
16a W

Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, 21 december 1927.

De Nederlandsche Seintoestellen Fabriek (sinds mei 1925 vertegenwoordigd door de firma AKIZ, het Amsterdamsch Kantoor voor Indische Zaken), importeert vanaf eind 1927 de NSF I3 en vanaf juni 1928 de NSF I4a. Al eerder werden ook de M3 (najaar 1926) en de W12a (januari 1927) aangeboden. AKIZ en Radio-Holland treden op als groothandel.

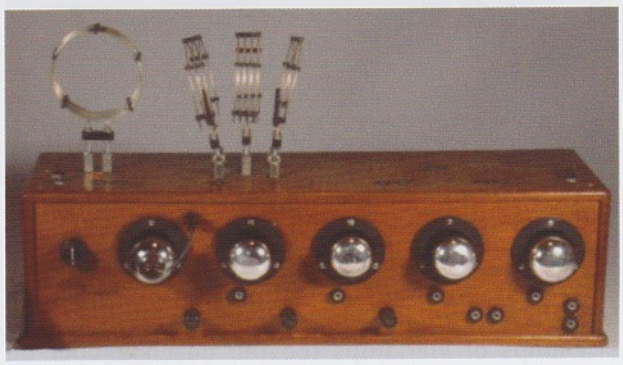

De KI5 in Van der Heem uitvoering.

Ook Erres komt in 1927 op de markt met toestellen die speciaal geschikt zijn voor gebruik in de tropen: de KI3, KI4 en KI5. Waarschijnlijk is de KI5 het enige toestel dat de Indische markt heeft gehaald. Erres had in 1926 de heer A. den Breems naar Indië gestuurd, om daar de radiomarkt en de verkoopmogelijkheden te verkennen. In 1935 maakt Den Breems opnieuw een reis naar Indië om Erres te promoten door het houden van lezingen en het vertonen van de bedrijfsfilm uit 1934. Bij die gelegenheid vertelt hij dat de KI5 in Indië werd verkocht, maar dat het toestel, hoewel technisch goed, geen verkoopsucces ten deel valt. Besprekingen van het toestel in de plaatselijke kranten ontbreken. In advertenties wordt alleen gesproken over Erres kortegolfradio's met spoelen. In een advertentie uit 1930 biedt een particulier die naar Nederland teruggaat een Erres vijflamps ontvan-

ger met spoelen aan. Het zou hier kunnen gaan om een KI5. Zelfs Radio-Technisch Bureau Herm. Verseveld in Den Haag adverteert in Indië voor zijn HV3 toestel met een paar kleine advertenties in het najaar van 1927.

N. V. HEYBROEK'S GROOTHANDEL
AMSTERDAM. 'S-GRAVENHAGE. DEVENTER. HAARLEM.
WELTEVREDEN - KONINGSPLEIN WEST 5.

DRIELAMPS „SELECTRON"
Ultra-kortegolf- en langegolf ontvangtoestel
(A) f 192.–
(Meerprijs voor deurtjes met slot f 15.- A)
Levering met één jaar schriftelijke garantie.

PHILIPS LUIDSPREKERS
„Hageevox" Super Luidsprekers
„Hezzanith" Luidspreker

VIERLAMPS „SELECTRON"
Ultra-kortegolf- en langegolf ontvangtoestel
(A) f 228.–
(Meerprijs voor deurtjes met slot f 15.– A)
Levering met één jaar schriftelijke garantie.
Desgewenscht is bekwaam vakman beschikbaar voor opstelling en demonstratie tegen nader overeen te komen vergoeding.
Te Weltevreden opstelling en demonstratie gratis.

Diverse van onze Agenten leveren: In Huurkoop. Condities op aanvraag

UIT VOORRAAD LEVERBAAR:
ALLE PHILIPS FABRIKATEN

PHILIPS PLAATSPANNINGAPPARATEN
PHILIPS Laagfrequent-Transformatoren

Prijscourant No. 103 is gratis verkrijgbaar bij onze Agenten.

Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, 16 april 1928.

De firma Heybroek's Groothandel probeert het in april 1928 met de Selectron, leverbaar als een drielamps of vierlamps toestel, geschikt voor de ultra korte en de langegolf. De Selectron kwam in Nederland in 1927 al op de markt. Philips volgt eind 1928 met de kortegolfontvanger 2802 en stuurt een expert naar Indië voor het geven van een aantal demonstraties met het nieuwe toestel. Het adverteren voor dit toestel laat Philips over aan de importeurs. Pas vanaf eind 1929 komt een door Philips zelf vormgegeven advertentiecampagne op gang. In deze advertenties wordt de band met het moederland centraal gesteld: het opheffen van heimwee en eenzaamheid door het luisteren naar concerten uit het Concertgebouw, toespraken van Nederlandse hoogwaardigheidsbekleders, sportwedstrijden, dansmuziek en amusement. Als er geen muziek wordt uitgezonden, kan men een grammofoon op het toestel aansluiten. Na de introductie van de Philips 2802 worden er voorlopig geen specifiek voor de tropen gemaakte toestellen meer gemaakt. Philips verkoopt naast de 2802 in Indië wel luidsprekers (waaronder een aan de tropen aangepaste Meesterzanger), buizen en onderdelen. Zowel Philips als Erres verkopen waarschijnlijk ook Nederlandse toestellen, maar deze worden in advertenties niet nader omschreven.

RADIO-LUISTERAARS
Volgt met het PHILIPS' kortegolf ontvangtoestel de proefuitzendingen van de Phohi uit Huizen, op een golflengte van 16.88 M. op Woensdag, 6 Februari tusschen 9 en 11 u. 's-avonds (Midden - Java - tijd).
PHILIPS
HOOFDVERTEGENWOORDIGERS:
Radio Verkoopkantoor AKIZ-RADIO-HOLLAND

Soerabaijasch Handelsblad, 6 februari 1929.

Op eenzame posten...
De moderne Westerling is geen mensch van de eenzaamheid. Deze kan soms zoo zwaar op hem drukken, dat zijn energie er onder gaat lijden.
Verbant die eenzaamheid - herstelt het contact met de bewoonde wereld! Als Uw lichaam moe is van de zware dagtaak en Uw geest verkwikking en verzet behoeft - laat dan radio U avonden van weldoende ontspanning brengen.
Philips Kortegolf-Ontvanger verbindt U met de heele wereld: in de diepste diepten van de rimboe hoort U met ontroerende natuurgetrouwheid het Mengelberg orkest.....
Dr. Ir. Koomans schrijft: „Handeffect is volledig afweezig, terwijl de terugkoppeling soepel, tot het generatorpunt kan worden ingesteld. Randgeluid ontbreekt. Het toestel is zeer eenvoudig te bedienen."
PHILIPS
RADIO
'n hechte band met 't moederland
VERKRIJGBAAR BIJ ALLE RADIO-HANDELAREN.
Hooidvertegenwoordigers: Radio - Verkoopkantoor Akiz — Radio-Holland.
Verkoopen niet en detail.

Nederlands Indische Courant, 10 december 1929.

De situatie vanaf 1930

In 1930 adverteert een aantal detaillisten voor het Nederlandse Arim Ultra Kortegolf Super toestel, een eenknops, vijflamps radio, die kant en klaar en als bouwdoos kan worden besteld. Het toestel heeft een bereik van 10-200 meter. Later Arim-Paramount 'de Lux'.

EEN OMWENTELING
op het gebied van Radio-ontvangst brengt U de
ARIM-één knops SUPER.
Geen critische instellingen „op rand van genereeren"
Geen handeffect of randgehuil.
Geen hinderlijk genereeren bij de instelling.
WIJ DEMONSTREEREN DIT TOESTEL
SLECHTS ÉÉN AVOND
en wel Woensdag 19 dezer 's avonds 8 uur.
Vraagt op dien avond onze leveringsvoorwaarden voor complete stellen onderdeelen met bijbehoorend schema.
JAVA RADIO, Sluisbrugstraat 20. 3841

Indische Courant 10 juli 1930.

Het is een buitengewoon GENOT naar den PHOHI-zender te luisteren op een
Ethera
5-lamps-éénknops-Baltic-korte-golf-super
T 100
van : Radinova
De ETHERA overtreft alles, wat U tot dusver gezien en gehoord heeft.
Vraagt gratis prospectus aan het:
BUREAU voor RADIO-TECHNIEK „RADINOVA"
Sumatrastraat 6, Soerabaia. Ingenieurs - Specialisten

Indische Courant, 7 oktober 1930.

In hetzelfde jaar komt Ingenieursbureau Radinova in Soerabaja eveneens met een eenknops, vijflamps toestel, de Ethera, gebaseerd op Baltic-onderdelen.

DE ZANGER AAN DEN WAND
Een radiotoestel met ingebouwden luidspreker, dat op een console aan den wand kan hangen, dat een krachtig, glashelder geluid geeft en waarmee de stations - zonder dat ze elkaar storen - beluisterd kunnen worden. Een toestel, dat langdurig gegarandeerd wordt en billijk in prijs is. Kortom; een toestel, dat uw belangstelling zeker waard is en dat wij U gaarne op proef zullen demonstreeren. Vraagt er ons vandaag nog naar.
ERRES K. Y. 108 f 240.—
ERRES RADIO
LINDETEVES-STOKVIS AFDEELING ERRES RADIO

Indische Courant, 7 april 1933.

Erres werkt ondertussen in Nederland ook aan een eigen toestel voor de tropen. De in Nederland populaire KY107 wordt in zijn latere uitvoering als KY108, geschikt gemaakt voor de ontvangst van de kortegolf. Het is daarmee het eerste Nederlandse wisselstroomtoestel voor dit golfbereik. Begin 1932 wordt de radio door Lindeteves-Stokvis in Indië uitgebracht. De kortegolf is bij dit toestel verdeeld over drie schakelstanden, te weten omhoog: 14 tot 35 meter, omlaag: 30 tot 80 meter en midden: 70-200 meter. De buizenbezetting is E462, E428, C453 en

BELANGRIJK RADIO NIEUWS!
De bekende Radio-service en Tropen-practijk onzer firma, gecombineerd met de gevestigde reputatie van het
ERRES-FABRIKAAT
brengt thans naast de zoo gewilde ERRES KY 108 een ideale combinatie in de . . . . . .
TYPE ERRES-LUFORA
KY 108-S
Prijs f 300.—
Erres Lufora!
Wij fondigen U de verschijning aan van het „ERRES-LUFORA" Radio ontvangtoestel type LUFORA KY 108—T en type LUFORA KY 108—S gebouwd volgens het Ultra Sonore principe en in zich vereenigend alle reeds bestaande en erkende voordeelen van de ERRES Ontvangers.
Hiernaast ONZE toepassing, die het toestel maakt tot het aller-beste wat op Radio-gebied te presteeren valt. 14110
ELECTRO DYNAMISCHE LUIDSPREKER
SCHITTEREND UITGEVOERDE KASTEN
NETSCHAKELAAR EN DIVERSE BELANGRIJKE VERBETERINGEN
VRAAGT NOG HEDEN ONVERPLICHTE DEMONSTRATIE BIJ U AAN HUIS OF IN ONZE GEHOORZALEN VAN DIT SCHITTERENDE TOESTEL
Levering op gemakkelijke betalingscondities
ALLEEN-VERTEGENWOORDIGERS:
Type ERRES-LUFORA
KY 108 — T
Prijs . . . . . f 260.—
LUIJKS - RADIO SERVICE
Batavia-C. Bandoeng.

Nieuws van den Dag voor Nederlandsch Indië, 31 oktober 1933.

1823. De prijs is *f* 240. In 1933 verschijnt de KY209, een vijflamps toestel dat uiterlijk sterk lijkt op een Nederlandse KY116, voor golflengtes van 10-200 meter. Dit toestel kost *f* 325. Philips wacht tot 1933 met nieuwe ontvangers voor Indië. Voor de lokale zenders zijn dat de 123A en de 937AM.

„PHILIPS"
WISSELSTROOM ONTVANGER No. 123A
met ingebouwde electro-dynamische LUIDSPREKER, allereenvoudigste bediening.
De steker in de Antenne-leiding, en U hebt muziek
Het toestel is tevens als GRAMOFOON - VERSTERKER te gebruiken.
Prijs F 225.-
VRAAGT DEMONSTRATIE DOOR
RADIO VAN WINGEN
SOERABAIA — SEMARANG — PASOEROEAN
1490

Indische Courant, 28 juni 1933.

De 331A is een toestel voor de kortegolf, uitgerust met de buizen E462, E449, E428, C453 en 1823 en geschikt voor ontvangst van 15-195 meter. In 1933 komt Erres met de 'Luxe' versie van de KY108, met iets uitgebreide kortegolf (12-200 meter) en met een Baker elektrodynamische luidspreker. Het toestel is erg populair en wordt tot zeker tot eind 1934 verkocht. De firma Luyks in Batavia gebruikt in 1933 losse chassis van de KY108 om drie nieuwe modellen te maken, de Lufora-Erres KY108T (een tafelmodel in een aangepaste kast), de Lufora-Erres KY108G (een radio-grammofoon) en de Lufora-Erres KY108S (een salonmodel).

In Nederlands-Indië wordt vaak gesproken over de 'rimboe'. Hiermee wordt het binnenland bedoeld, waar geen elektriciteitsnet is. Speciaal voor die gebieden worden batterijtoestellen ontwikkeld. Erres maakt daarvoor bijvoorbeeld de KM108, een batterijversie van de Indische KY108.

1934 Is het jaar waarin de in 1928 opgerichte Nirom (Nederlandsch-Indische Radio Omroep Maatschappij) na een lange voorbereidingstijd in Indië met haar uitzendingen begint.

Indische Courant, 14 oktober 1933.

Philips introduceert in dat jaar de 172A, een goedkope kortegolfontvanger (*f* 120) met een bereik van 15-2000 meter, verdeeld over 5 standen en de 334A (*f* 275), een kortegolftoestel, uitgerust met fadingcompensatie. De 938A is eveneens een goedkoop toestel (*f* 97,50), bedoeld voor ont-

Indische Courant, 17 maart 1934.

Indische Courant, 7 september 1934.

vangst op de kortegolf (15-240 meter) en de langegolf (tot 2000 meter). Erres komt met een nieuw model van de KY209 en er verschijnt ook een in Indië gemaakt salonmodel van dit toestel. Verder verschijnen de KY110 en de KY111 (beide toestellen niet te verwarren met de Nederlandse toestellen met dit typenummer). De nieuwe KY209 krijgt een moderner uiterlijk dat te vergelijken is met de Nederlandse KY126.

De KY110 is een vierlamps ontvanger met een bekrachtigde luidspreker, uitgerust met de buizen E446 (2x), E443H en 1823. De golfbereiken zijn 12-40, 30-85 en 75-200 meter. De prijs is *f* 250. De goedkopere KY111 is eveneens een vierlamps ontvanger met de buizen E446 (HF), E446 (detector), E443H (eindlamp) en de gelijkrichter 1823.

Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, 31 oktober 1933.

Het toestel werkt met weerstandskoppeling. Bereik: 20-200 meter; de prijs van het toestel is *f* 140.

Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, 12 mei 1934

Het volgende artikel zal de periode beschrijven van 1935 tot en met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië in 1942.

Graag dank ik Gidi Verheijen en Roel Manette voor het kritisch doorlezen van het artikel.

Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, 30 juli 1934.

Op de volgende bladzijde meer foto's betreffende dit artikel.

Indische Courant, 20 december 1934.

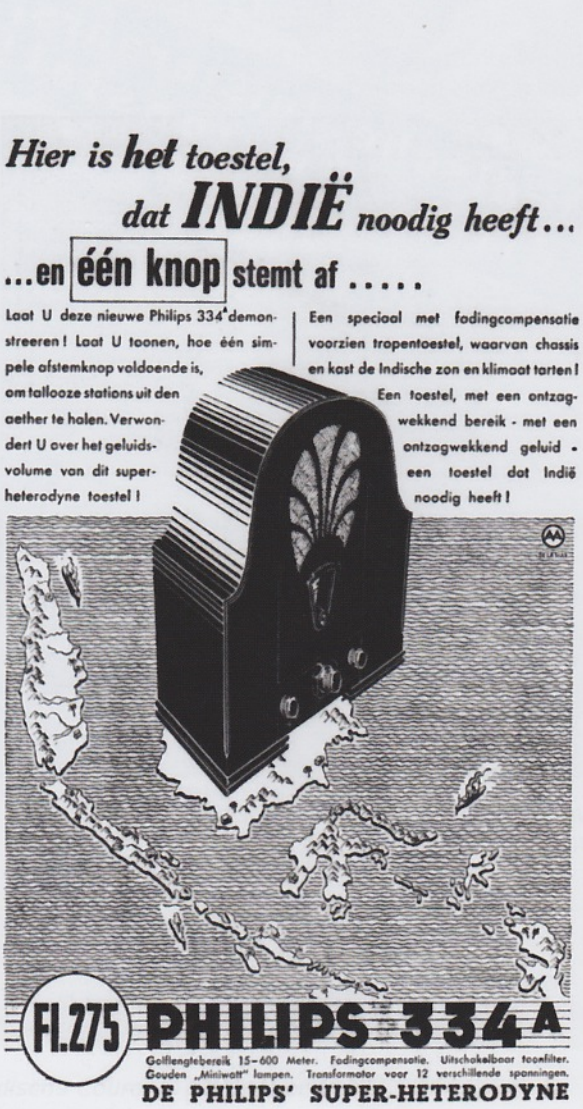

Indische Courant, 20 november 1934.

DE EVENEMENTENCOMMISSIE

ZOEKT

ENTHOUSIASTE

NIEUWE MEDEWERKERS

PHILIPS EN ERRES IN HET VOORMALIGE NEDERLANDS-INDIË DEEL 2 (1935-1942, SLOT)

John Koster

In de periode 1935-1939 is er op radiogebied sprake van een flink aanbod. Zowel Philips als Erres komt in Nederlands-Indië met geavanceerde toestellen op de markt.
De consumentenmarkt lijkt rijp voor duurdere toestellen en fraaie radio-grammofoon combinaties.
Het uitbreken van de oorlog in Europa zorgt echter voor problemen, als in 1940 de aanvoer van toestellen vanuit Nederland stopt. Het lukt beide merken niet om in dat jaar met nieuwe toestellen te komen. Philips weet in 1941 door productie in het buitenland uiteindelijk toch nog een aantal toestellen uit te brengen; Erres lukt het slechts één toestel, de KY640L, te laten maken in Australië.
De oorlog met Japan, die begint in maart 1942, maakt aan de verkoop van radiotoestellen een abrupt einde.

De positie van Philips
Ook in dit deel van het koninkrijk spelen licentie- en monopoliekwesties.
Na een aanvankelijk milde houding te hebben ingenomen, treedt Philips vanaf 1934 op tegen de import van toestellen van merken die inbreuk maken op haar octrooien. Regelmatig worden processen gevoerd tegen importeurs die radio's en radiolampen uit het buitenland betrekken.
Een inwoner van Medan, die een Philco toestel importeert wordt veroordeeld tot een boete van *f* 50, omdat de merknaam teveel lijkt op die van Philips. Het toestel moet bovendien worden vernietigd.
Twee journalisten van het blad De Ochtendpost, die in 1937 een reeks kritische artikelen schrijven waarin de monopoliepositie van Philips aan de kaak wordt gesteld, worden veroordeeld tot een verbod op het publiceren van 'voor Philips nadeelige persartikelen', en het betalen van een schadevergoeding van *f* 1000 bij overtreding van dit verbod.
De Volksraad (een soort parlement) neemt in 1937 een motie aan, waarin de regering gevraagd wordt de prijs van Philips toestellen en lampen aanmerkelijk te verlagen en belemmeringen bij het invoeren van andere radiomerken zoveel mogelijk weg te nemen.
De Volksraad heeft alleen adviesrecht, zodat de motie weinig resultaat heeft.

1935
In 1935 is er in Nederlands-Indië genoeg te ontvangen: de Nirom heeft een dagelijks programma-aanbod, de verschillende radioverenigingen en radiozaken bieden programma's aan en op de kortegolf is Nederland (en de rest van de wereld) goed te beluisteren.

Indische Courant, 25 september 1935.

Philips richt zich dat jaar op het lagere prijssegment met een verfraaide uitvoering van de 172A, de 172A de Luxe, in houten kast (*f* 135) en de 951A (*f* 129, ontvangstbereik 13-220 meter). In de hogere prijsklasse komt men met de 335A-21. Het golflengtebereik is 13,5 tot 2000 meter, waardoor het toestel ook in Nederland te gebruiken is. Deze radio is wel een stuk duurder: *f* 298.

Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, 19 november 1935.

De Erres vertegenwoordiger, de heer A. den Breems, maakt in 1935 opnieuw een reis naar Indië om in alle belangrijke plaatsen lezingen te houden over Erres Radio. Hij trekt veel publiek met zijn voordrachten, waarbij hij vertelt over de geschiedenis van Erres en de bedrijfsfilm uit 1934 vertoont.

Indische Courant, 14 januari 1935.

Anders dan Philips lijkt Erres zich dat jaar meer te richten op het hogere marktsegment. Het bedrijf introduceert de veel duurdere toestellen KY212,

Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, 26 februari 1935.

een superheterodyne met een neonbuisje als hulp bij het afstemmen (*f* 315), de KY214 (*f* 260), een tweekringer met 4 lampen en de op 'buitenposten en onderneemingen' zeer welkome batterijversie, de KY214B (*f* 275), de KY217, een superheterodyne met drie kortegolfbereiken:

Soerabaijasch Handelsblad, 13 januari 1936.

14-40, 34-92 en 77,5-214 meter. De prijs is *f* 225. Als laatste de KY218, die met *f* 298 even duur is als de Philips 335A-21. Deze radio heeft een grote klankkast, gefineerd met wortelnotenhout en palissander, neonafstemming waarbij het buisje bij te regelen is bij veroudering, een bereik van 14-2000 meter, verdeeld over vijf golflengtegebieden, waardoor de radio na vertrek van de eigenaar uit Indië, ook in Nederland dienst kan doen.

Indische Courant, 30 september 1935.

Alle ontwerpen zijn nog steeds van Otto van Tussenbroek, die in advertenties wordt geprezen om zijn vormgeving.
Radiohandel J.J. Akkerman in Medan (Sumatra) heeft de alleenverkoop van een in Nederlands-Indië gefabriceerd batterijtoestel, de Air-King, speciaal voor 'kebonners' (planters, de naam komt van de plaats Kebon op Sumatra), Het is een vierlamps toestel, geschikt voor de ontvangst van Europese stations.

Sumatra Post, 4 november 1936.

1936

De Olympische Spelen en andere evenementen op sportgebied zijn in dat jaar een belangrijke reden om een radio aan te schaffen.

In 1936 is het Philips dat met een flink aantal modellen uitpakt. Er worden maar liefst 10 types

Indische Courant, 8 augustus 1936.

aangeboden: de achtlamps superheterodyne batterijtoestellen 318B en 318BV (een toestel voor accuvoeding). De 318B is uitgerust met de buizen KF3, KK2, KF3 (2x), KB2, KF4, KL4 (2 x, in balans). De prijzen zijn *f* 225 en *f* 280 voor de 318BV. De 319A en de 319U met een golfbereik van 15,5-590 meter in drie stappen, prijzen *f* 235 respectievelijk *f* 250.

De 323A, en de 323U zijn toestellen met een balanseindtrap, uitgerust met de buizen EF5 (3 x), AH1, EF6, EBC3, AL2 (2 x) AM1 en EZ3. Golflengtebereik: 13,5-590 meter. Prijzen *f* 298, respectievelijk *f* 318.

De 332A is het eerste toestel dat uitgerust is met een namenschaal. De prijs is *f* 365.

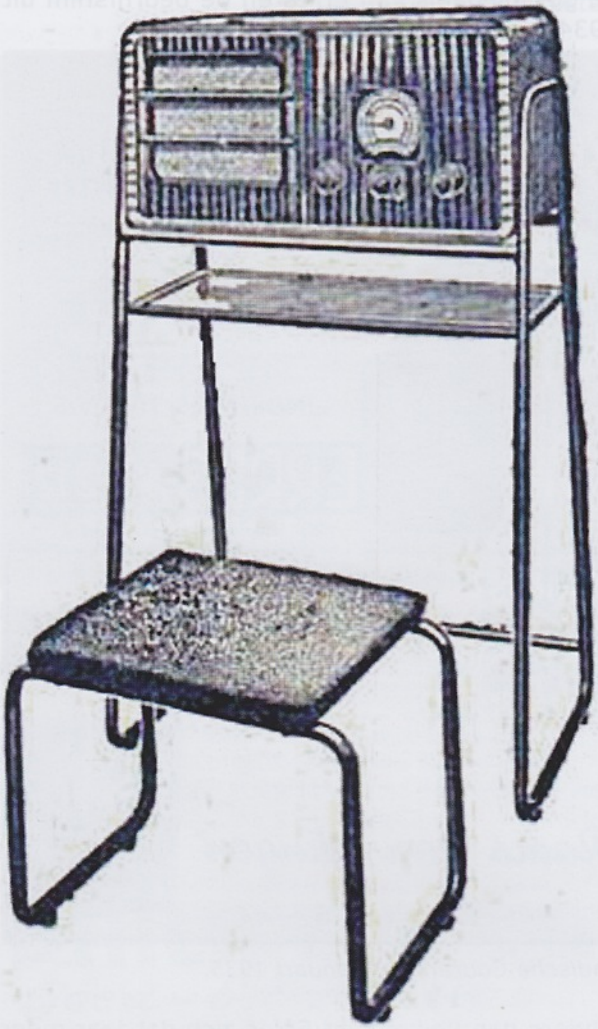

De 333A en 333A de Luxe verschillen sterk in uiterlijk. De luxe versie (hierboven) is een langwerpig toestel met een speciaal tafeltje. Beide toestellen hebben een golfbereik van 13,5-220 meter, verdeeld over 2 standen. De prijzen zijn *f* 225 en *f* 245, inclusief standaard en tabouretje. De 358A is een radiogrammofoon met drie golfbereiken (13,5-590 meter), een balanseindtrap, uitgerust met de buizen EF5 (3 x), EF6, EBC3, AL2 (2 x), AM1 en EZ3. De prijs is *f* 425.

Jaar, per 1 januari	*Aantal luisteraars*
1930	2200
1931	2400
1932	2800
1933	5000
1934	8200
1935	17860
1936	27560
1936 1e kwartaal	31150

Soerabaijasch Handelsblad, 23 september 1936.

Soerabaijasch Handelsblad, december 1936.

Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, 12 mei 1937.

De Nirom heeft na een paar jaar uitzenden problemen met haar imago, o.a. door de hoge luisterbijdrage, slechte ontvangst in bepaalde gebieden (in sommige plaatsen worden de luistergelden zelfs gerestitueerd), en moeilijkheden bij het overnemen van bestaande particuliere zenders. In 1936 komt de Nirom in haar programmablad met een staatje (pag. 62 onderaan) waaruit moet blijken dat ondanks dit alles de Nirom populair is en haar uitzendingen hebben geleid tot een hoger aantal luisteraars.
Natuurlijk speelt de Nirom daarin een niet onbelangrijke rol, maar minstens zo belangrijk is de toegenomen kwaliteit en beschikbaarheid van de ontvangtoestellen. De cijfers van vóór 1934 zijn niet erg betrouwbaar. Registratie van radiotoestellen was toen nog niet verplicht en veel mensen bezaten een eigengebouwd toestel, waarvan het bestaan bij de overheid niet bekend was.

Erres stelt zich in 1936 bescheidener op met slechts twee modellen, de KY220 en de KY221.
De KY220 is een vijflamps toestel met een bereik van 13-550 meter. De KY221 is een zeslamps toestel met de buizen AF3, AK2, AF3, ABC1, AL5 en AZ1. Het toestel heeft een bereik van 13-2000 meter. De prijzen zijn *f* 245 en *f* 310.

1937

Er is veel interesse voor het huwelijk van Juliana en Bernhard op 7 januari van dat jaar. In adverten-

ties gebruikt men het huwelijk als aanleiding voor het aanprijzen van een toestel.

Philips komt in dat jaar met een goedkoop kortegolftoestel voor *f* 89,50, de 153A.
De 304A Melodia is onderdeel van de Indische Nieuwe Symphonische Serie, die gebruik maakt van de pas ontwikkelde EF8 'Silentode'. De prijs van het toestel is *f* 325.
In het assortiment zitten ook vijf radiogrammofoons: de 325A met automatische platenwisselaar, de 326A met de buizen EF5 (3x), AH1, EF6, EBC3, AL2 (2x), AM1 en EZ3, prijs *f* 425 en de 358A die een iets andere uitvoering heeft dan 326A. Beide toestellen hebben dezelfde buizenset, een balanseindtrap, dezelfde prijs en een bereik van 13,5-590 meter, verdeeld over drie banden.
Ook de 703A Rhapsodie is een radiogrammofoon met een golfbereik van 9,5-460 meter. Er is even-

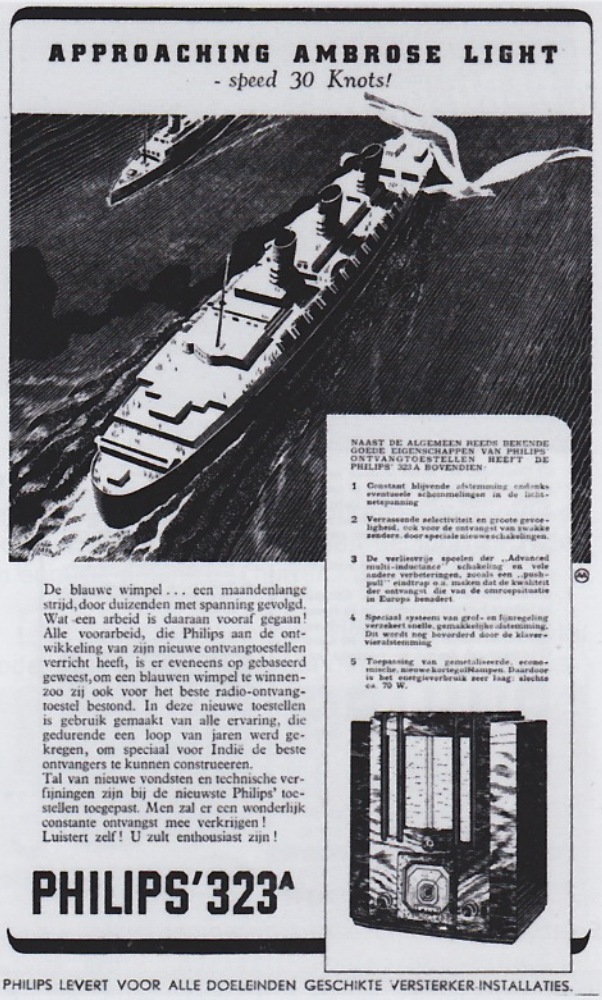

Bataviaasch Nieuwsblad, 12 december 1936.

Sumatra Post, 30 november 1937.

Indische Courant, 19 april 1937.

eens een U-uitvoering. Prijzen van de beide toestellen zijn *f* 450 en *f* 480 voor het U-toestel.
De laatste radiogrammofoon is de 706A Largo met ontvangst vanaf 5 meter. Deze radio is uitgerust met een Garrard RC6 platenwisselaar. Het toestel kost *f* 650.

De 359A Hymne en de 359B/BV Cantilene zijn toestellen voor ontvangst van 13,5-230 meter, verdeeld over drie banden. De 359B is een batterijtoestel, de 359BV is uitgerust met een triller. Tenslotte is er de 299A Menuet, met een luidspreker met klankverstrooier voor *f* 245.
Erres komt met vijf modellen: het topmodel van dat jaar, de KY222 met twee luidsprekers en weerstandsgekoppelde balansschakeling. Erres gebruikt de betiteling 'Wide range sound system'. Het toestel heeft 8 lampen en de prijs is *f* 375. Verder de modern vormgegeven KY223 en KY224, prijzen *f* 255 respectievelijk *f* 335 en de batterijtoestellen KY225B en KY225BV voor *f* 275,- en *f* 345.

1938

Op zondag 30 januari 1938 komen Dr. A.F. Philips en zijn vrouw aan in Indië voor een vakantie, annex werkbezoek. In een interview geeft Philips aan het oprichten van een fabriek in Indië economisch niet haalbaar te achten. Er is volgens hem nauwelijks export mogelijk en het zou voor de lokale markt gaan om hooguit 3000 radio's per jaar, bij een totale Philips jaarproductie van 1.100.000 toestellen. De Nirom schrijft in dat jaar de 66.000ste luisteraar in.

Bataviaasch Nieuwsblad, 31 mei 1937.

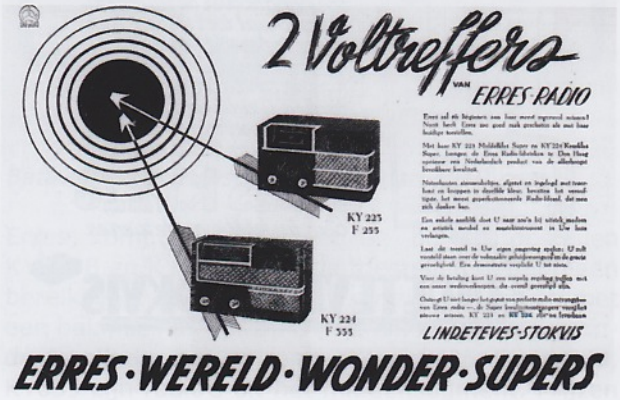

Soerabaijasch Handelsblad, 30 november 1937.

Bataviaasch Nieuwsblad, 15 juli 1938.

Soerabaijasch Handelsblad, 15 oktober 1938.

Philips komt dat jaar weer met een uitgebreid aanbod.
De 154A Lido, een goedkoop vierlamps toestel met een golfbereik van 25-200 meter, verdeeld over twee banden, prijs *f* 74,50.
De 270B en de 270BV Savoy zijn batterijtoestellen (de BV-variant is geschikt voor accuvoeding). De prijzen zijn *f* 185 en *f* 225.
De 282A Victoria is ook een wat goedkoper vierlamps toestel in Philite kast. Het toestel werkt met reflexschakeling. Het bereik is 20-200 meter, verdeeld over twee banden. De prijs van deze radio is *f* 110.

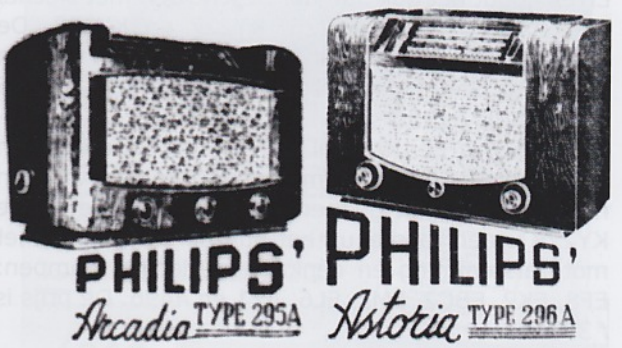

Soerabaijasch Handelsblad, 15 oktober 1938.

De zevenlamps 295A Arcadia is met een prijs van *f* 98 wat duurder. Het toestel heeft een Philite kast met notenhoutpatroon, een lichtstreepwijzer en een grote glazen stationsschaal. Buizen: EF8, EK2, EF9, EBC3, EL3, EM3, en AZ1. Het bereik is 13,6-560 meter, verdeeld over drie banden.

De achtlamps 296A Astoria heeft vier golfbereiken in het gebied van 13,5-2000 meter. De prijs bedraagt *f* 249. De accuontvanger 296BV Regina heeft eveneens vier banden en een bereik van

Bataviaasch Nieuwsblad, 31 december 1938.

13,5-2000 meter, prijs *f* 275,-. Beide toestellen zijn uitgevoerd in Philite. De 306A Trocadero is een duurder toestel voor alle golfbereiken met bandspreiding, een rolschaal en een luidspreker met klankverstrooier. De prijs is *f* 345.

In het topsegment van dat jaar bevinden zich de 817A en 817U Riche, tafelmodel radiogrammofoons voor wissel- en gelijkstroomnetten, prijzen *f* 445 en *f* 495 en de 818A Casino, een groot luxe meubel met platenwisselaar voor 8 platen.

Erres houdt het ook dat jaar bescheiden met slechts drie toestellen: de KY226, KY227 en KY228. De KY226 is een vierlamps kortgolftoestel in houten kast met drie banden en een bereik van 12-205 meter, prijs *f* 195.

De KY227 is een toestel in houten kast met neon stabilisatielamp en afstemming door middel van een magisch oog. Het golfbereik is 12-2000 meter. De KY228 is een toestel uit het duurdere segment met motorafstemming en éénknopsbediening. Lampen: EF8, EK2, EBC2, EM2, EL6, AZ1 en 4496. De prijs is *f* 335.

Indische Courant, 12 november 1938.

Soerabaijasch Handelsblad, 1 september 1938.

1939

In 1939 komt Philips met acht toestellen op de markt: de 256A Aida, golfbereik 13,5-570 meter, en lichtstreepafstemming, prijs *f* 189.

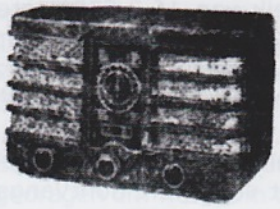

Philips 285 A

F 119.-

vanaf f 8.25

per maand

De 285A Tosca is een wat goedkopere radio in een kast van Philite. Het golfbereik is 25-225 meter en de prijs *f* 119.

De 283V Traviata is een batterijtoestel voor 6 volt accu, het bereik is 13,6-2000 meter, de prijs is *f* 285.

De 307X Carmen en de 419X Faust, zijn toestellen uit de nieuwe 3-serie met automatische bandspreiding. Prijzen *f* 239 en *f* 320.

De radiogrammofoons 601A Mignon, prijs *f* 325, de 603A Troubadour, prijs *f* 569,50 en de 607A Walkure met platenwisselaar voor *f* 695,- vormen de top van het aanbod.

Bataviaasch Nieuwsblad, 26 februari 1940.

Erres komt in 1939 met de batterijtoestellen KY229B en KY229BV. Beide toestellen hebben een bereik van 13-2000 meter en zijn uitgerust met een balanseindtrap. De BV-versie heeft een kathodestraalindicator. Prijzen *f* 275 en *f* 325. De KY539, KY639 zijn radio's uit het middensegment. Prijzen *f* 205 voor de KY539 en *f* 225 voor de KY639.

Indische Courant, 11 oktober 1939.

Soerabaijasch Handelsblad, 3 februari 1940.

De KY739 Triomphator is het paradepaardje van Erres. Het is een zeslamps toestel in notenhouten kast met kathodestraalafstemming, bandspreiding, drukknop preselectie, selectiviteitsregeling met drie standen, fysiologische sterkteregeling en een grote 'concert'luidspreker met klankverstrooier. De prijs is *f* 360. Het aantal Nirom-luisteraars stijgt in dat jaar naar 85.000.

1940

Zowel Philips als Erres wordt overvallen door het uitbreken van de oorlog in Nederland. Er wordt uitgezocht of er mogelijkheden zijn elders te produceren, maar dat vereist een behoorlijke voorbereidingstijd. Philips dringt ondanks het afsnijden van de toevoer uit Nederland en het daardoor ontstane tekort, aan op het handhaven van de octrooiwet. Deze wet kan door de regering worden versoepeld als Philips niet aan de vraag zou kunnen voldoen. Philips meldt dat er zendingen uit andere landen onderweg zijn, maar er worden dat jaar geen radio's meer geleverd. Ondanks de problemen stijgt het aantal Nirom-luisteraars tot meer dan 100.000.

1941

Philips, dat uiteindelijk meer mogelijkheden heeft om uit andere landen, zoals de Verenigde Staten en Australië, radio's te betrekken, komt nog met een redelijk aantal modellen voor dat jaar. 'Veilig aangekomen!' staat er op de eerste advertenties uit juni 1941. De 411A is een goedkope radio met een bereik van 25-230 meter die *f* 109,50 kost. Het toestel is leverbaar in een lichte en een donkere uitvoering.

Bataviaasch Nieuwsblad, 20 december 1941.

De 431AS is een Australische radio met een bereik van 13,5-560 meter. De kast is van Philite en de prijs is *f* 225. De 518AN komt uit Amerika; een zeslamps superheterodyne. De prijs is *f* 160.
De 614VN is een Amerikaans zeslamps batterijtoestel met een golfbereik van 16,2-555 meter. Prijs *f* 295. Tenslotte is er de 494AL, een zeslamps wereldontvanger met magic eye voor *f* 245. Deze radio lijkt op de 494A, maar heeft een houten kast.
Het lukt Erres uit Australië een radio te betrekken: de KY640L, geschikt voor wereldontvangst. Prijs *f* 215.

Bataviaasch Nieuwsblad, 9 juli 1941.

1942

In maart 1942 breekt ook in Nederlands-Indië de oorlog uit. Het land wordt door de Japanners bezet. In januari van dat jaar verschijnen nog de laatste advertenties voor modellen uit 1941, daarna wordt het stil en zal het tot na de oorlog duren voor er weer radio's worden geïmporteerd.

Met dank aan Gidi Verheijen en John Hupse voor het kritisch doorlezen van de artikelen.

Referenties:

Nederlands-Indische dagbladen: Bataviaasch Nieuwsblad, Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, Soerabaijasch Handelsblad, De Sumatra Post en De Indische Courant
Omroepbladen: Nirom-bode